

## ZAXIRALAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH

**Boltayev Abror Sayitmuradovich**

Alfraganus university Buxgalteriya hisobi  
va soliq kafedrası mudiri, DSc, dotsent

**Annotatsiya.** Ushbu tezisda zaxiralar hisobini takomillashtirish masalalari bayon qilingan. Xususan, zaxiralar bilan bog‘liq xarajatlarni tan olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishning “Sotish tannarxi” usuli taklif etilgan holda xulosalar shakllantirilgan.

**Kalit so‘zlar:** zaxira, xarajat, moliyaviy hisobot, foyda, zarar, sotish tannarxi, tovar, xomashyo va material, moliyaviy hisobotning xalqaro standarti.

**Аннотация.** В данном тезисе изложены вопросы совершенствования учета запасов. В частности, сформулированы выводы с предложением метода "Себестоимость реализации" для признания и отражения в финансовой отчетности затрат, связанных с запасами.

**Ключевые слова:** запасы, затраты, финансовая отчетность, прибыль, убытки, себестоимость, товары, сырье и материалы, международный стандарт финансовой отчетности.

**Abstract.** This thesis sets out the issues of improving inventory accounting. In particular, conclusions were formulated with the proposal of the "Sale Cost" method for recognizing and reflecting in the financial statements the costs associated with inventories.

**Keywords:** inventory, cost, financial reporting, profit, loss, cost of goods sold, goods, raw materials and supplies, international standard of financial reporting.

**Kirish.** Iqtisodiyotning globalashuvi sharoitida tadbirkorlik subyektlarida tovar-moddiy zaxiralarni o‘z vaqtida va to‘g‘ri tan olish, baholash, ular bilan bog‘liq xo‘jalik operatsiyalarini buxgalteriya hisobida va moliyaviy hisobotda aks ettirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Ma‘lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-sonli “Moliyaviy hisobot xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarorida tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlashga o‘tishni jadallashtirish bo‘yicha belgilangan vazifalar ijrosini ta‘minlash ham o‘z navbatida tovar-moddiy zaxiralar hisobini MHXS asosida takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

**Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.** Bugungi kunda zaxiralarni tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishning nazariy, tashkiliy va uslubiy asoslarini takomillashtirish masalalari iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq qilib o‘rganilgan. Jumladan, N.V.Moskalenko, E.S.Vasyukova va D.O.Chestnlar [3] tovar-moddiy zaxiralarni moliyaviy hisobotda aks ettirish xususiyatlari bo‘yicha

ilmiy izlanishlar olib borishgan. Iqtisodchi olimlar tovar-moddiy zaxiralar tushunchasi va ularning tashkilotni izchil rivojlanishidagi rolini ochib bergan.

Manuela Lucchese, Ferdinando Di Carlolar [4] US-GAAP va IFRS standartlari bo'yicha tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olish masalalarini tadqiq qilib o'rganishgan. Xususan, ular tadqiqot ishida US-GAAP va IFRS bo'yicha tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olishdagi asosiy farqli jihatlarni, baholash va hisobga olish usullarini yoritib bergan.

S.N.Tashnazarov [5] esa, tovar-moddiy zaxiralar tannarxi va ularni moliyaviy hisobotda aks ettirish masalalarini tadqiq qilib o'rgangan. Unda muallif 2-son "Zaxiralar" nomli MHXS va 4-son "Tovar-moddiy zaxiralar" nomli BHMSlarda belgilangan umumiy qoidalarni solishtirish natijalari asosida tovar-moddiy zaxiralar tannarxini shakllantirish, ularni baholash masalalarini bayon qilgan holda ularning buxgalteriya balansida tarkibini takomillashtirish bo'yicha o'z yondashuvlarini keltirib o'tadi.

N.A.Alimxanova [2] tomonidan tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy asoslari tadqiq qilingan bo'lib, unda muallif amaldagi 4-son BHMSda belgilangan qoidalarga muvofiq tovar-moddiy zaxiralarni tasniflash, tan olish va baholash, tannarxini shakllantirish masalalarini umumiy asoslarda yoritib beradi.

Yuqoridagi iqtisodchi olimlarning zaxiralarni tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish borasidagi yondashuvlarini e'tirof etgan holda zaxiralar tannarxi va ularni moliyaviy hisobotda aks ettirish tartibini MHXSleri asosida takomillashtirish masalasiga to'xtalib o'tmoqchimiz.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Zaxiralar hisobini takomillashtirish masalalarini o'rganishda mantiqiy fikrlash, dalillar to'plash, tasavvur etish, qiyoslash, shakllantirish va muammoni qo'yish kabi tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

**Tahlil va natijalar.** Ma'lumki, MHXS asosida moliyaviy hisobotni tayyorlovchi tadbirkorlik subyektlari 1-son BHXS «Moliyaviy hisobotni taqdim etish» [1] ga muvofiq moliyaviy holat to'g'risidagi hamda foyda yoki zarar va boshqa umumlashgan daromad to'g'risidagi hisobotda ishonchli va o'rinli ma'lumotlar taqdim etish maqsadida xarajatlarning xarakteri yoki tashkilotdagi funksiyasiga asosan tasniflagan holda tan olingan xarajatlar tahlilini taqdim etishi zarur. Chunki, xarajatlar moliyaviy natijalarni shakllantirishda daromad va xarajatlarni ajratib ko'rsatish, foyda yoki zarar keltirish va prognoz qilish mumkinligi bo'yicha farqlanishi sababli quyi guruhlariga tasniflanadi.

1-son BHXSga ko'ra bunday tahlil "xarajatning xarakteri" yoki "sotish tannarxi" usullariga asosan amalga oshiriladi (jadval).

Jadvalda keltirilgan foyda yoki zararda tan olingan xarajatlar tahlilini o'tkazish shakllarida keltirilgan "Xarajatning xarakteri" usulini qo'llash sodda bo'lishi mumkin, chunki unda xarajatlarni xarajatlarni funksiyasiga qarab taqsimlashga zarurat tug'ilmaydi. Biroq, "Sotish tannarxi" usuli foydalanuvchilar uchun xarajatlarning xarakteri bo'yicha tasniflanishi usuliga nisbatan o'rinliroq ma'lumotlarni ta'minlashi mumkin. Shu bois, tadbirkorlik subyektlariga foyda yoki zararda tan olingan xarajatlar tahlilini taqdim etishning "Sotish tannarxi" usuliga

asoslangan shaklidan foydalanishni taklif qilamiz.

## Jadval

### Foyda yoki zararda tan olingan xarajatlar tahlilini taqdim etish shakllari va ularning tavsifi<sup>3</sup>

| № | Tahlil shakli bo'yicha tasniflanishi | Tavsifi                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|---|--------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 | «Xarajatning xarakteri» usuli        | Bunda tashkilot xarajatlarni xarakteriga (xarid qilish xarajatlari, transport xarajatlari, eskirish va amortizatsiya xarajatlari, xodimlarga to'lovlar bo'yicha xarajatlari va boshqa) qarab foyda yoki zararda jamlaydi va ularning tashkilotdagi funksiyalari bo'yicha qayta taqsimlamaydi. |
| 2 | «Sotish tannarxi» usuli              | Bu usulda tashkilot xarajatlarni sotish tannarxining tarkibiy qismi sifatida ularning funksiyasiga (sotish yoki ma'muriy) qarab tasniflaydi. Bunda tashkilot eng kamida sotish tannarxini boshqa xarajatlardan alohida aks ettiradi.                                                          |

Albatta, bu usul tadbirkorlik subyektlarida foyda yoki zararda tan olingan xarajatlar tahlilini o'tkazishda ishonchli va o'rinli ma'lumotlar bilan ta'minlash imkonini beradi. Bu esa, zaxiralar to'g'risidagi axborotlarni moliyaviy hisobotda to'g'ri taqdim etilishini va axborotdan foydalanuvchilar uchun ahamiyatli, ishonchli va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.

**Xulosa.** Shunday qilib, zaxiralar hisobini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1-son BHXSga muvofiq moliyaviy holat to'g'risidagi hamda foyda yoki zarar va boshqa umumlashgan daromad to'g'risidagi hisobotda ishonchli va o'rinli ma'lumotlar taqdim etish maqsadida xarajatlarning xarakteri yoki tashkilotdagi funksiyasiga asosan tasniflagan holda tan olingan xarajatlar tahlilini taqdim etish zarurati asoslab berildi;

foyda yoki zararda zaxiralar bilan bog'liq tan olingan xarajatlar tahlilini taqdim etish shakllari ko'rsatilgan holda tavsiflab berildi;

foydalanuvchilar uchun xarajatlarning xarakteri bo'yicha tasniflanishi usuliga nisbatan o'rinliroq ma'lumotlarni ta'minlashini inobatga olgan holda tadbirkorlik subyektlariga foyda yoki zararda tan olingan xarajatlar tahlilini taqdim etishning "Sotish tannarxi" usuliga asoslangan shaklidan foydalanishni taklif etildi;

shuningdek, faoliyat turi savdo va ishlab chiqarish faoliyatlariga tasniflangan holda MHXS asosida zaxiralarning umumiy harakati va ularning moliyaviy hisobotda aks ettirish tartibi ko'rsatib berildi.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti (1-son BHXS) «Moliyaviy hisobotni taqdim etish» <https://lex.uz/uz/docs/6312360>

2. Alimxanova N.A. Tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy asoslari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2023-yil, dekabr. 123-130 betlar.

<sup>3</sup> Tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

3. Moskalenko N.V., Vasyukova E.S., Chestnykh D.O. Features of the reflection of inventories in the financial statements. *Entrepreneur's Guide*. 2020; 13(4):193-201. (In Russ.) <https://doi.org/10.24182/2073-9885-2020-13-4-193-201>
4. Manuela Lucchese, Ferdinando Di Carlo Inventories Accounting under US-GAAP and IFRS Standards: The Differences That Hinder the Full Convergence. *International Journal of Business and Management*; Vol. 15, No. 7; 2020. 180-195 p.
5. Tashnazarov S.N. Tovar-moddiy zaxiralar tannarxi va ularni moliyaviy hisobotda aks ettirish masalalari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. №6, noyabr-dekabr, 2017. – 12 b.